
De Nederlandse audiovisuele archieven

1 Het Gronings AudioVisueel Archief

In september 1999 werd het *Domesday-book* van de Audiovisuele Collectie Nederland gepubliceerd in de vorm van het rapport *Horen Zien Zwijgen*, geschreven door Mieke Lauwers.¹ Hierin staan de resultaten van het inventarisatieonderzoek dat door het Nationaal Audiovisueel Archief (NAA) werd verricht naar de vindplaats en de staat van audiovisuele producties in Nederland. Het grootste deel van de Audiovisuele Collectie Nederland is te vinden bij de twee grote nationale instellingen: het Filmmuseum en het naa, maar de andere bewaarplekken zijn, onder de verzamelnaam verspreide collecties, goed voor ruwweg eenderde van het Nederlandse audiovisuele erfgoed. Het rapport ruimt in het deel over de verspreide collecties een apart hoofdstuk in voor de regionale AV-archieven.

Als een van de eerste regionale AV-archieven werd in 1992 Gronings Audio Visueel Archief (GAVA) opgericht. Voorafgegaan door het Fries Film Archief en gevolgd door het Audiovisueel Documentatiecentrum Overijssel (ADO), het Limburgs Film en Video Archief (Lifva) en het Brabants Film Archief (BFA). Inmiddels zijn in de werkgroep Nationaal Overleg Regionale Audiovisuele Archieven (NORAA) de meeste provincies vertegenwoordigd door een eigen AV-archief.² Er zijn een aantal redenen waarom er het afgelopen decennium overal regionale AV-archieven zijn ontstaan. Een

belangrijke factor daarbij was de groeiende belangstelling en waardering voor de eigen regionale geschiedenis. En daardoor ontstond ook het besef dat historisch AV-materiaal belangrijk bronnenmateriaal kon zijn bij de bestudering van de eigen stads- of streekgeschiedenis. Bovendien bleken filmvoorstellingen met regionaal historische films keer op keer volle zalen te trekken. De grote publieke belangstelling voor dit soort voorstellingen was ook de regionale tv-omroepen die in deze periode ontstonden, opgevalen. Deze omroepen startten daarom allemaal met een historisch filmprogramma dat overal tot de best bekeken en gewaardeerde programma's hoort. Deze uitzendingen stimuleerden de vraag naar historisch materiaal en ook de behoefte aan een instantie die zich specifiek kon bezighouden met de archivering daarvan.

Uit inventarisaties naar regionaal historisch AV-materiaal was inmiddels gebleken dat er veel regionaal materiaal ter plekke gevonden kon worden.³ Dit materiaal dreigde echter tussen wal en schip te vallen. Voor verreweg de meeste 'traditionele' gemeente- en rijksarchieven of musea was het bewaren, ontsluiten en ter beschikking stellen van film-, video of geluidsmateriaal een activiteit die ver van de normale archief- of museale praktijk afstond. Zij ontbeerden de kennis en apparatuur om dit te kunnen doen. De nationale AV-archieven hadden hun handen

Arbeidster van een knopenfabriek, waar dergelijke steennoten worden verwerkt tot knopen.
Bron: Groninger Archief, Veendam, Gegroeid uit het veen, van M. Hekkens en G. Streurman, ca. 1939.

al vol aan het archiveren van het materiaal dat zij op grond van nationale doelstelling verzamelden. De oplossing was dat per provincie verschillende instanties die het belang van een regionaal AV-archief inzagen, gingen samenwerken. In Groningen werd in 1992 het GAVA opgericht door het Gemeentearchief Groningen, het Rijksarchief in Groningen, Liga '68 (het plaatselijke filmhuis), de Geschiedenis-winkel van de Rijksuniversiteit en Radio Noord.

Acht jaar later bestaat de collectie van het GAVA uit bijna duizend filmtitels, ruim 2200 video's en meer dan tweehonderd geluidsdragers. Sinds de oprichting heeft de nadruk gelegen op het actief verzamelen van film. De overweging daarbij is dat film het oudste en vaak uniek materiaal is dat er bestaat over de stad en provincie, en dat nu nog in redelijke staat kan worden verworven. Het moderne videomateriaal wordt verzameld door het selectief opnemen van aangeboden

materiaal en het beheren van enkele grote collecties. Geluidsdragers worden beperkt verzameld. De veruit grootste en belangrijkste verzameling op dit terrein is het archief en fonothek van Radio Noord. Behalve het eigen materiaal beheert het GAVA ook de AV-collecties van het Gemeentearchief Groningen en het Rijksarchief in Groningen en van een aantal Groningse musea zoals van het Veenkoloniaal Museum te Veendam, het Noordelijk Scheepvaartmuseum uit Groningen en het Museumproject Academisch Ziekenhuis te Groningen.

De diversiteit aan onderwerpen die de collectie bestrijkt laat zich moeilijk uitputtend behandelen. Voor opname in de verzameling komt materiaal in aanmerking dat voldoet aan een aantal formele, technische, en inhoudelijke selectiecriteria. Deze laatste kunnen kort en bondig worden geformuleerd: het materiaal gaat over Groningen of is door Groningers gemaakt. Behalve dat dit laatste criterium het archief de mogelijkheid biedt om verzamelingen bij elkaar te houden en zo het uit de archivaliek stammende herkomstbeginsel in ere te houden, betekent dit ook dat de verzameling van een regionaal archief materiaal kan bevatten dat veel gebruikers er niet hadden verwacht te vinden. Zo worden enkele 16mm films over het leven van een planter in Nederlandsch-Indië bewaard door het GAVA, aangezien de maker David Moolenaar een Groninger was. Moolenaar droeg zijn films, camera en liefde voor het filmen later over aan zijn zoon Paul. Deze werd na de oorlog een van de belangrijkste leden van de Groninger Smalfilmclub (GSF) met als specialiteit het maken van familiespeelfilms. Het Indisch filmmate-

riaal van zijn vader verwerkte Paul in een eigen film waarin zijn vader terugkijkt op zijn tijd in Indië.⁴ De gehele collectie is overgedragen aan het GAVA. Een ander voorbeeld is de collectie Levi. Mr. Max Levi was een joodse advocaat uit Groningen die voor de oorlog ook lid was van de GSF. Hij was actief in allerlei joodse maatschappelijke organisaties en instellingen en filmde daar vaak. Zo heeft hij een film gemaakt over het Apeldoornse Bos. Deze unieke film wordt als onderdeel van de collectie Levi bij het GAVA bewaard.⁵

Overigens zou het alleen op het topografisch criterium Groningen selecteren van films interessante problemen opwerpen wanneer een filmer in zijn verhaal de provinciegrens had overschreden. En dat laatste wil de gemiddelde amateurfilmer nog wel eens doen. Tenslotte is één van de populaire onderwerpen van een amateurfilmer de vakantie. De vakantiefilm is een onderzoeksthema dat nog braak ligt voor een avontuurlijke onderzoeker. Er is genoeg en divers materiaal te vinden: van emigranten die terugkeren in de jaren twintig, van verantwoorde kampeerders in de jaren vijftig of van massatoeristen in de jaren zestig. Maar er is meer dan de vakantiefilm. Zo liet in 1927 de Vacantieschool te Roden, waar stadskinderen de zomervakantie in bosrijke omgeving konden doorbrengen, haar activiteiten vastleggen door filiaalhouder Thie van Capi in Groningen.⁶ De Groninger busonderneming ESA had zelfs een eigen filmdienst die promotiefilms maakte en vertoonde om het bustoerisme te promoten.⁷

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt wel dat de gelijkstelling 'regionaal = amateurmateriaal' niet opgaat. De col-

lectie van het GAVA bestaat voor iets minder dan de helft uit materiaal gemaakt door amateurs. De definitie van amateurfilmer – in de zin van: het filmen niet beoefenen als broodwinning – laat overigens ruimte voor het maken van opdrachtfilms waarbij de materiaalkosten worden vergoed door de opdrachtgever. Een treffend voorbeeld van een dergelijke amateur was de stad-Groninger Chris Tiddens. Hij was de belangrijkste documentairefilmer van het Groningen van rond de Tweede Wereldoorlog. In deze periode was hij enorm productief. Hij maakte enkele tientallen 16mm films, waarvan een groot deel opdrachtfilms zoals DE GRONINGSE BEROEPSBRANDWEER (ca. 1935), AVONDLICHT (over het gelijk-

namige bejaardenhuis in Haren uit 1940-1941), GRONINGSCHE REINIGINGSDIENST voorheen en thans 1936-1949 (1949), 25 JAAR KINDERHYGIËNE voor het provinciale groene kruis (1953) en de ARBEIDSFILM DR. BEKENKAMPSCHOOL. Deze laatste film is onderdeel van de Van Lieflandschoolcollectie, die bestaat uit ruim twintig 16mm en 8mm films gemaakt tussen begin jaren vijftig en midden jaren tachtig. De dr. Bekenkampschool (later omgedoopt tot Van Lieflandschool) was een school voor zeer moeilijk lerende kinderen. In de ARBEIDSFILM DR. BEKENKAMPSCHOOL wordt een beeld gegeven van de lesmethoden van de pionier op het terrein van lesgeven aan deze kinderen, Van Liefland.

GADO-bus bij Martenshoek.

Bron: Groninger Archief, *De Gado-film*, van de firma Haijjer en Mees, 1935

Behalve dit filmmateriaal kan ook papieren archiefmateriaal van de Van Lieflandschool worden bestudeerd. Aangezien het GAVA samenwerkt met het Gemeentearchief Groningen en het Rijksarchief in Groningen onder de naam Groninger Archieven, is hierdoor de ideale situatie ontstaan dat alle soorten bronnenmateriaal over Groningen op één plaats raadpleegbaar zijn. Zo kan in de gemeenschappelijke studiezaal bijvoorbeeld ook het papieren archief van de GSF worden geraadpleegd in samenhang met films gemaakt door GSF'ers. De GSF werd in 1933 opgericht als afdeling Groningen van de Nederlandse Smalfilm Liga (NSL). De club kende haar bloeitijd vanaf de jaren dertig tot midden jaren zestig. In 1946 ging de GSF verder als zelfstandige vereniging.⁸ Behalve werk van de eerder genoemde GSF-leden Tiddens, Thie en Moolenaar, bezit het GAVA ook filmmateriaal gemaakt door andere leden, zoals bijvoorbeeld de film GRONINGEN IN OORLOGSTIJD (1945) van haar toenmalige voorzitter J.W. van Dam.

De andere helft van de collectie van het GAVA bestaat uit professioneel gemaakt materiaal. Veelal betreft het opdrachten van bedrijven. Een van de belangrijkste collecties op dit gebied zijn de films gemaakt in opdracht van de Gasunie. Vanaf haar verhuizing naar Groningen in 1963 heeft de Gasunie films laten maken als onderdeel van haar externe en interne pr- en voorlichtingsbeleid. De collectie bestaat uit ruim tweehonderd 16mm en 35mm films en De Gasunie-films geven een beeld van hoe het bedrijf zich wenst te presenteren vanaf de jaren zestig tot midden jaren negentig aan een nationaal en internationaal publiek.

Impliciet vertellen de films het verhaal van de optimistische jaren zestig tot de jaren negentig, waarin milieubewustzijn en het zuinig omgaan met de aardgasvoorraad voorop staan.

De hierboven besproken films en collecties zijn slechts enkele voorbeelden van het Groningse deel van de Audiovisuele Collectie Nederland. Zichtkopieën van de collectie en ander archiefmateriaal kunnen kosteloos worden geraadpleegd op de studiezaal van de Groninger Archieven. Meer informatie is verkrijgbaar bij het GAVA.

Harry Romijn

Groninger AudioVisueel Archief (GAVA)

Bezoekadres: Cascadeplein 4

9726 AD Groningen

Postadres: Postbus 30040

9700 RM Groningen

Telefoon: 050.599.2000

Fax: 050.599.2050

E-mail: gronarch@castel.nl

Openingstijden studiezaal: dinsdag 9-21 uur, woensdag-vrijdag 9-17 uur, zaterdag 9-13 uur (deze tijden gelden niet voor de maanden juli en augustus. Dan zijn de openingstijden: dinsdag-vrijdag 9-17 uur.

Noten

- 1 M. Lauwers, *Horen, Zien en Zwijgen*. Conclusies van de Nationale Inventarisatie Audiovisuele Collecties, Hilversum 1999.
- 2 Met uitzondering van Gelderland en Drenthe, waar plannen worden ontwikkeld om tot een regionaal archief voor audiovisueel materiaal te komen. Uit de provincies Zuid- en Noord-Holland zijn

-
- het de gemeentearchieven van Rotterdam en Amsterdam vertegenwoordigd.
- 3 Bijvoorbeeld 1500 film- en videotitels als resultaat van een inventarisatie in 1990 en 1992 uitgevoerd door de Geschiedeniswinkel van de Rijksuniversiteit Groningen (*Film & Video in Groningen deel I en II*).
 - 4 David Moolenaar, RUBBERONDERNEMING, MELATTI, TOOVERFILM EN HET LEVEN OP DE RUBBERPLANTAGE (g), 1926-1929 (16mm zw/w z.gel.); Paul Moolenaar TEMPOE DOELOE, 1962 (16mm zw/w z.gel.)
 - 5 Mr. M. Levi, JUBILEUM VAN HET APeldoornse BOS (16mm, zw/w en kleur, z.gel.) De collectie van Levi bestaat uit een twintigtal films. Een aantal daarvan wordt momenteel geconserveerd in het kader van het project 'De filmcollectie van mr M. Levi', dat in het voorjaar van 2001 moet resulteren in een publicatie, een tentoonstelling bij Herinneringscentrum Kamp Westerbork en een video-presentatie.
 - 6 J. Thie, VACANTIEKINDERSCHOOL TE RODEN deel I en II, 1927 (16mm zw/w, z. gel).
 - 7 ESA-filmdienst MET ESA NAAR HET NOORDEN OF TWAALF DAGEN SCANDINAVIË, ca. 1960 (16mm, kleur, gel.).
 - 8 Zie: M. Talma, *Amusement of Avant-Garde. De amateurfilmclub 'De Groninger Smalfilmers' 1933-1969*, Groningen 1994. Voor inzage van het archief van de GSF (1933 tot 1992) moet vooraf toestemming worden aangevraagd.